O‘QISH DARSLARIDA YOZMA ISHLARNI TASHKIL ETISH VA O‘TKAZISH METODIKASI

Ashurova Shohida Erkin qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali 1-bosqich magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20346873

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘qish darslarida yozma ishlarni tashkil etish va o‘tkazish metodikasi ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan yoritilgan. Unda boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’lim bosqichlarida o‘quvchilarning og‘zaki hamda yozma nutqini rivojlantirish, matnni anglash, tahlil qilish va mustaqil fikr bayon etish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda differensial yondashuv asosida ishlash yo‘llari tavsiya etiladi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish orqali o‘qish darslarining samaradorligini oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qish darsi, yozma ish, bayon, insho, diktant, matn tahlili, nutq rivojlantirish, ijodiy topshiriq, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, baholash mezonlari, differensial yondashuv, metodika, mustaqil fikrlash, savodxonlik.

Аннотация: В данной статье с научно-педагогической точки зрения освещена методика организации и проведения письменных работ на уроках чтения. В нем рассматриваются вопросы развития устной и письменной речи учащихся на этапах начального и общего среднего образования, формирования навыков понимания, анализа текста и самостоятельного выражения мнений. Также рекомендуются способы работы на основе дифференцированного подхода с учетом возрастных и индивидуальных особенностей учащихся, а также обоснованы возможности повышения эффективности уроков чтения за счет использования современных педагогических технологий и интерактивных методов.

Ключевые слова: урок чтения, письменная работа, изложение, сочинение, диктант, анализ текста, развитие речи, творческое задание, педагогическая технология, интерактивные методы, критерии оценки, дифференцированный подход, методика, самостоятельное мышление, грамотность.

Abstract: This article covers the methodology of organizing and conducting written work in reading lessons from a scientific and pedagogical point of view. It examines the development of oral and written speech of students at the primary and general secondary education levels, the formation of skills in understanding, analyzing, and expressing independent thought. Also, ways of working based on a differentiated approach are recommended, taking into account the age and individual characteristics of students, and the possibilities of increasing the effectiveness of reading lessons through the use of modern pedagogical technologies and interactive methods are substantiated.

Key words: reading lesson, written work, exposition, essay, dictation, text analysis, speech development, creative task, pedagogical technology, interactive methods, assessment criteria, differential approach, methodology, independent thinking, literacy.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimi oldiga o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish hamda o‘z fikrini

og‘zaki va yozma ravishda aniq, ravon va asosli bayon eta olish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasi qo‘yilmoqda. Ayniqsa, o‘qish darslari o‘quvchilarning nutq madaniyati, tafakkuri va dunyoqarashini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Shu bois mazkur darslarda yozma ishlarni to‘g‘ri tashkil etish va samarali o‘tkazish metodikasini takomillashtirish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

O‘qish darslarida yozma ishlar o‘quvchilarning matnni tushunish, mazmunini tahlil qilish, asosiy g‘oyani ajratib olish, qahramonlarga tavsif berish, voqealarga munosabat bildirish kabi ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Yozma ish jarayonida o‘quvchi o‘z fikrini mustaqil ravishda shakllantiradi, dalillar bilan asoslaydi va mantiqiy izchillikda ifodalaydi. Bu esa nafaqat savodxonlik darajasini oshiradi, balki ijodiy tafakkur, tanqidiy fikrlash va nutq madaniyatini ham yuksaltiradi.

Insoniyat yaralibdiki, u boshqa mavjudotlardan tili va tafakkuri bilan ajralib turadi. Nutq uning ongida shakllangan voqea-hodisa, shaxs va narsani yuzaga chiqarib beradi. Bu nutq esa ikki xil shaklda: yozma va og‘zaki shaklda yuzaga chiqadi. Yozma nutq o‘z navbatida tilshunoslik darslarida DTS talablariga mos kelgan yozma nazorat ishlari bilan mustahkamlanadi [1].

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ayrim hollarda yozma ishlar an’anaviy, bir xil shaklda tashkil etilib, o‘quvchilarning qiziqishi va faolligini to‘liq ta’minlay olmaydi. Natijada yozma ishlar faqat nazorat vositasiga aylanib qoladi. Holbuki, yozma ishlar o‘quv jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarni bajarishi lozim. Shu sababli yozma ishlarni tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda differensial yondashuvdan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olish, ularning til boyligini kengaytirish, lug‘at ustida muntazam ishlash, matn ustida chuqur tahlil olib borish yozma ishlarning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O‘qituvchining metodik mahorati, topshiriqlarni to‘g‘ri tanlashi va baholash mezonlarini aniq belgilashi esa o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, o‘qish darslarida yozma ishlarni tashkil etish va o‘tkazish metodikasini ilmiy asosda yoritish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish hamda ilg‘or pedagogik tajribalarni umumlashtirish mazkur maqolaning dolzarbligini belgilaydi.

Asosiy qism. O‘qish darslarida yozma ishlarni tashkil etish metodikasi ta’lim jarayonining uzviy va muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki aynan yozma faoliyat orqali o‘quvchi matn mazmunini chuqur anglaydi, uni tahlil qiladi, umumlashtiradi hamda shaxsiy munosabatini ifodalaydi. Bugungi kompetensiyaviy yondashuv sharoitida yozma ishlar faqat nazorat shakli emas, balki o‘quvchilarning kommunikativ, axborot bilan ishlash va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantiruvchi samarali vosita sifatida qaralmoqda.

Avvalo, yozma ishlarning maqsad va vazifalarini aniq belgilash muhimdir. O‘qish darslarida yozma ishlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

- matnni ongli o‘qish va tushunishni mustahkamlash;
- o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish;
- imlo va tinish belgilari qoidalarini amalda qo‘llash;
- mustaqil va mantiqiy fikr yuritish ko‘nikmasini rivojlantirish;
- estetik did va nutq madaniyatini shakllantirish.

Yozma ishlarni tashkil etishda ularning turlaridan maqsadga muvofiq foydalanish zarur. O‘qish darslarida keng qo‘llaniladigan yozma ish turlari — bayon, insho, diktant, savol-javob asosidagi yozma topshiriqlar, ijodiy matn tuzish, reja asosida hikoya yozish, qahramonga tavsif berish va boshqalardir. Har bir tur o‘ziga xos metodik yondashuvni talab qiladi. Masalan, bayon yozishda matnni qismlarga ajratish, asosiy g‘oyani aniqlash va reja tuzish muhim bo‘lsa, insho yozishda mustaqil fikr, shaxsiy munosabat va ijodkorlik ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Maktabda yozma nutqni rivojlantirish eng muhim muammolardan biridir. Bolani yozishga o‘rgatish, uni fikrlashga o‘rgatish demakdir. Yozma nutqdagi xatolarning oldini olish va ularni bartaraf etish yozma nutq madaniyati bo‘yicha olib borilayotgan ishlarning muhim qismidir. Yozma nutqiy xatolarining katta guruhi – yozma muloqot amaliyotida lingvistik vositalardan foydalana olmaslikdan kelib chiqadigan kamchiliklardir: so‘zni so‘z birikmasiga va u orqali gapga ma’no soyalarini, qo‘llanish xususiyatlarini hisobga olgan holda kirita olmaslik; jumladagi so‘zlarni ulardagi fikrni to‘g‘ri yetkazish uchun joylashtira olmaslik; tilni tanlay olmaslik kontekst talablarini hisobga olmaslik va hokazolar [2].

Zamonaviy ta’lim talablari asosida yozma ishlarni tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “B-B-B” kabi metodlar yordamida o‘quvchilar matn ustida faol ishlaydi, fikr almashadi va yozma ishga puxta tayyorgarlik ko‘radi. Bu jarayon yozma ishni mexanik bajariladigan vazifadan ijodiy faoliyatga aylantiradi. Ayniqsa, guruh va juftlikda ishlash usullari o‘quvchilarda hamkorlikda o‘rganish, fikrni asoslash va o‘zaro tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Yozma ishlarni samarali tashkil etishda differensial yondashuv ham dolzarb ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining bilim darajasi, nutq rivoji va qiziqishlari turlicha bo‘lganligi sababli topshiriqlar ham moslashtirilgan holda berilishi lozim. Masalan, kuchli o‘quvchilarga ijodiy va keng qamrovli mavzular taklif etilsa, qiynalayotgan o‘quvchilarga reja yoki tayanch so‘zlar asosida yozish vazifasi berilishi maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv barcha o‘quvchilarning jarayonga faol jalb etilishini ta’minlaydi.

O‘quvchilar bilimini nazorat qilish o‘qituvchiga qo‘llanilayotgan ta’lim metodlari, vositalari va uslublarining samaradorligini baholashga, metodikaga tuzatishlar kiritishga imkon beradi. O‘quvchilar uchun nazorat muhimdir, chunki u shakllanuvchi bilimlarning to‘g‘ri ekanligini mustahkamlashga xizmat qiladi, sifatli ishlashga boshlaydi, o‘z-o‘zini nazorat qilishni rivojlantiradi. Bilimlarni nazorat qilish va baholash bolaga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi, qiyinchilikni yengishga va kundalik ishlash tizimiga o‘rgatadi [3].

Baholash masalasi ham yozma ish metodikasining muhim tarkibiy qismidir. Baholash mezonlari aniq, shaffof va tushunarli bo‘lishi zarur. Faqat grammatik xatolarni aniqlash bilan cheklanmasdan, mazmun, mantiqiy izchillik, fikrning aniqligi, ijodkorlik darajasi ham e’tiborga olinishi lozim. Shuningdek, o‘zaro baholash va o‘zini-o‘zi baholash elementlarini joriy etish o‘quvchilarda mas’uliyat va tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

O‘qish darslarida yozma ishlarni tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham zamon talabi hisoblanadi. Elektron taqdimotlar, onlayn platformalar, interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va yozma faoliyatni yanada samarali qiladi. Raqamli muhitda yozish, matnni tahrirlash va tahlil qilish o‘quvchilarning zamonaviy savodxonligini rivojlantiradi [4].

Yozma nutq ustida ishlash og‘zaki nutqqa qaraganda ancha murakkab jarayondir. Chunki u o‘quvchidan grammatik va mazmunan jihatidan to‘g‘ri jumla qurishni, har bir so‘zni o‘z o‘rnida to‘g‘ri qo‘llashni, fikrni ixcham, izchil, ifodali, uslub jihatidan sodda va ravon ifodalashni, bayon qilingan fikrlar asosida xulosalar chiqarishni talab etadi. Bu nutq turning murakkab tabiati ham shundaki, u imlo, tinish belgilari va uslub bilan bog‘liq. So‘zni to‘g‘ri yozish, tinish belgilarini o‘rinli qo‘llash, fikrni uslub tabiatiga muvofiq bayon qilish o‘quvchidan katta mas’uliyatni talab etadi [5].

Shunday qilib, o‘qish darslarida yozma ishlarni tashkil etish va o‘tkazish metodikasi o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik jarayondir. Uni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, metodik jihatdan boyitish hamda innovatsion yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Xulosa. O‘qish darslarida yozma ishlarni tashkil etish va o‘tkazish metodikasi ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Yozma ishlar orqali

o‘quvchilarning nafaqat savodxonligi, balki mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri, nutq madaniyati va ijodiy yondashuvi shakllanadi. Shu bois yozma ishlarni shunchaki nazorat vositasi sifatida emas, balki rivojlantiruvchi va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan pedagogik jarayon sifatida tashkil etish zarur.

Bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri — raqobatbardosh, keng dunyoqarashga ega, o‘z fikrini erkin va asosli bayon eta oladigan shaxsni tarbiyalashdir. Bu maqsadga erishishda o‘qish darslarida yozma ishlarning o‘rni beqiyosdir. Chunki yozma nutq o‘quvchining tafakkur darajasini, bilimni qay darajada o‘zlashtirganini va uni amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatini namoyon etadi. Yozma ish jarayonida o‘quvchi o‘qigan matniga munosabat bildiradi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va o‘z pozitsiyasini asoslaydi. Bu esa tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasidir.

Shuningdek, yozma ishlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, interfaol metodlardan foydalanish, differensial va individual yondashuvni qo‘llash ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Baholash jarayonining shaffof va mezonlarga asoslangan holda olib borilishi o‘quvchilarda mas’uliyat, o‘z ustida ishlash va o‘zini baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish yozma ishlarni yanada qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Yozma ishlarni metodik jihatdan to‘g‘ri rejalashtirish, ularni bosqichma-bosqich va izchil amalga oshirish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini mustahkamlaydi. O‘qituvchining metodik mahorati, topshiriqlarni maqsadga muvofiq tanlashi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi esa kutilgan natijaga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, o‘qish darslarida yozma ishlarni tashkil etish va o‘tkazish metodikasini takomillashtirish, uni zamonaviy ta’lim talablari asosida boyitish va amaliyotga keng joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu jarayon ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga, o‘quvchilarning har tomonlama barkamol shaxs bo‘lib shakllanishiga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotar ro‘yxati

1. D.Sh.Yorqobilova “Yozma ishlarda diktantning ahamiyati”, “Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar» nomli ilmiy, masofaviy, online konferensiya”, 2022. B.147.
2. Y.O.O‘roqova “O‘quvchilar yozma nutqini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar”, “Eurasian journal of social sciences, philosophy and culture”, 2024. B.87.
3. N.Shayxislamov “O‘quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning o‘rni, “Scientific progress”, 2021. B.1662.
4. R.Ishmuhamedov “Innovatsion pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. B.24.
5. Sh.M.Muxtarova “O‘quvchilarning yozma nutqini o‘stirishda yozma ishlarning ahamiyati”, “Academic Research in Educational Sciences”, 2022. B.1169.